

YER ELMLƏRİ VƏ COĞRAFIYA

EARTH SCIENCES AND GEOGRAPHY

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2707-1146/19/45-49>

Dağlar Mövlud oğlu Mahmudov

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

daglar.daglarov.98@gmail.com

COĞRAFIYA DƏRSLİKLƏRİNDƏ BEYİN HƏMLƏSİ METODLARININ TƏTBİQİ SƏMƏRƏLİLİYİNİN ANALİZİ

Xülasə

Məqalədə tədris prosesində fəal təlim formalarından biri olan "beyin həmləsi" metodundan istifadədən bəhs edilir və əsaslandırılır ki, coğrafiya dərslərində oyundan və zehni fəaliyyətin istifadəsi çox effektiv üsuldür. Qrup formasından istifadə nümunələri verilir. Azərbaycan təhsilinin modernləşdirilməsi proqramı fəal təlim və tərbiyə üsullarının daha geniş tətbiqi vəzifəsini qarşıya qoyur. Yüksək rəqabət müxtəlif fəaliyyət növləri ilə - tədqiqatlar, dizayn, təşkilatçılıq, ünsiyyət, mülahizələr və s. ilə məşğul olan insanların önə çıxmasını tələb edir.

Məqalədə tanınmış pedaqoq və mütəfəkkirlərin fikirləri əsasında beyin həmləsi metodunun üstün cəhətləri təhlil edilmişdir. Xüsusi ilə də A.Osbornun fikirlərinə əsaslandırılmış tədqat aparılıb. Osborn deyib: "fikirlərin sayı keyfiyyətə keçir. Hər bir ideyada rəşional taxıl var". Beyin həmləsi üsulunun sadəcə Coğrafiya fənlərinin tədrisində deyil, həm də digər dərslərdə istifadəsinin uşaqları üzərində səməreliliyindən danışılmışdır.

Açar sözlər: Beyin həmləsi, qrup, səmərelili, metodlar, tənqid, üstünlük

Dağlar Movlud Mahmudov

Analysis of the effectiveness of application of brain attack methods in geography textbooks

Abstract

The article discusses the use of the "brainstorming" method, one of the most active forms of learning in the teaching process, and argues that the use of games and mental activity in geography lessons is a very effective method. Examples of using the group form are given. The program of modernization of education in Azerbaijan sets the task of wider application of active teaching and educational methods. High competition with different types of activities - research, design, organization, communication, considerations, etc. requires the people involved to come forward.

The article analyzes the advantages of the method of brainstorming based on the views of well-known educators and thinkers. In particular, a study based on Osborne's views was conducted. "The number of ideas goes to quality. Every idea has a rational grain," Osborn said. The effectiveness of the use of brainstorming methods not only in the teaching of geography, but also in other subjects was discussed.

Key words: Brainstorming, group, effective, methods, criticism, preference

Giriş

Bu gün dövlət təhsil standartlarının prioriteti ikinci nəslin inkişafı üçün ümumi təhsil vərdişlərinin və bacarıqlarının formalaşdırılması ilə yanaşı həm də fəaliyyət metodları və onların inkişaf səviyyəsi üçün şərait yaratmaqdır. Müstəqil yeni biliyin tələbi təhsil texnologiyarı və metodlarından istifadə etməyi, məlumat toplamaq imkanı formalaşdırmaq, fərziyyə irəli sürmək, nəticə çıxartmaq və mülahizələr yürütmək bacarığını zərurətə çevirir. Təhsil inkişafı ilə bağlı problemlərin həllinə yönəlib, və bura yeni forma və öyrənmə yollarını tapmaq üçün təhsil məzmununun yenilənməsi də daxildir.

Azərbaycan təhsilinin modernləşdirilməsi proqramı fəal təlim və tərbiyə üsullarının daha geniş tətbiqi vəzifəsini qarşıya qoyur (1). Yüksək rəqabət müxtəlif fəaliyyət növləri ilə - tədqiqatlar, dizayn, təşkilatçılıq, ünsiyyət, mülahizələr və s. ilə məşğul olan insanların önə çıxmasını tələb edir. Bu qabiliyyətlər fəal qarşılıqlı əlaqə, interaktiv tədris metodlarından istifadə zamanı daha sürətli və daha yaxşı formalaşır. İnteraktiv təlim vəzifələri aşağıdakılardır:

- şagirdlərin zehni müstəqilliyini aktivləşdirilməsi;

- tədqiqat və axtarış fəaliyyətinin stimullaşdırılması;

-kommunikativ və texniki bacarıqları, eləcə də müşahidə etmək, səbəb-nəticə əlaqələrini tapmaq, müqayisə etmək və nəticə çıxarmaq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi;

İnteraktiv metodların arasında ən geniş yayılan və ən çox tətbiq olunan “beyin həmləsi” metodudur. İlk dəfə “beyin hücumu” və ya “beyin həmləsi” (breynstorminq) üsulunu 1939-cu ildə amerikalı mütəxəssis A. Osborn təklif etmişdir.

Bu metod kollektiv fəaliyyətin psixoloji və pedaqoji qanunauyğunluqlarına əsaslanır və göstərmək istəyir ki, hər bir insanın yaradıcı fəallığı bir çox hallarda bu və ya digər səbəblərə görə məhdudlaşdırılır, onların arasında müxtəlif maneələr mühüm yer tutur. Bu maneələrə psixoloji və kommunikativ, sosial və pedaqoji ola bilər (3).

Əsas hissə. Bildiyimiz kimi, yeni təlim texnologiyaları və ya interaktiv təlim metodları yaddaşa yox təkəkkürə əsaslanır. Yeni təlim texnologiyaları ilə müstəqil şəkildə bilik əldə edən şagirdlərin nəyinki təkəkkürü inkişaf edir, formalaşır həm də yaradıcılıq qabiliyyəti də inkişaf edir. Şagirdlərin göstərilən istiqamətdə formalaşmalarına nail olmaq üçün təlim prosesində bir çox tələblərə əməl etmək lazımdır [11].

Osborn deyib: "fikirlərin sayı keyfiyyətə keçir. Hər bir ideyada rəşional taxıl var". Siz başa düşdünüz ki, beyin həmləsi sınaq və səhvlərin bir qədər təkmilləşdirilmiş kollektiv üsuludur."

Coğrafiya müəllimləri tələbələrin düşüncələrini strukturlaşdırmağa və izahatları inkişaf etdirməyə kömək etmək üçün bir çox müxtəlif fəaliyyətlərdən istifadə edirlər. İdeyaların izahat axtarışında toplanması üçün fəaliyyətlər bütün siniflə və ya qruplarla istifadə edilə bilər. Müəllimlər tez-tez aşağıda göstərilən fəaliyyətlərdən istifadə edir və tələbələrin təkəkkürünü və müzakirəsini birləşdirmək üçün genişləndirilmiş yazı və ya diaqramlar/hekayə lövhələri yaratmaq kimi qeyd fəaliyyətinə davam edirlər.

Beyin həmləsi metodu burada köməyə gəlir. Metodun məqsədi tələbələrin mövcud biliklərini üzə çıxarmaq və ideyalarını birləşdirməkdir. Beyin həmləsinin əsas funksiyası isə ideyaların təhlili və iştirakçılar tərəfindən müzakirəsi olmadan yaranması prosesini təmin etməkdir və beyin həmləsinin uğuru iki əsas prinsipə əməl olunmasından asılıdır:

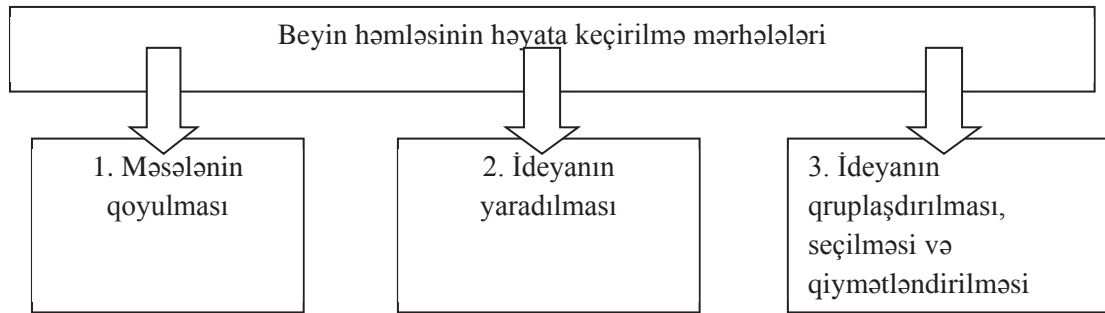
- qrup birlikdə işləyərkən sinerjik effektdə görə eyni insanların fərdi şəkildə işlədiyindən daha yüksək keyfiyyətli ideyalar yarada bilər;

- əgər qrup ideya yaratmaq vəziyyətindədirsə, o zaman bu məqamda üstünlük təşkil edən yaradıcı təkəkkür prosesi bu ideyaların vaxtından əvvəl subyektiv qiymətləndirilməsi ilə əngəllənə bilməz.

Metodun mahiyyəti: qrupun hər bir üzvünə problemin əsaslandırılmasından, mümkün olub-olmamasından və məntiqindən asılı olmayaraq, problemin həlli variantları haqqında müxtəlif fikirləri ifadə etmək hüququ verilir. Nə qədər çox təklif olsa, bir o qədər yaxşıdır. Həmləni rəhbər idarə edir. Qrup işinin iştirakçıları problemin mahiyyəti haqqında məlumatla əvvəlcədən tanış olurlar. Bütün təkliflər tənqid və ya qiymətləndirmə olmadan dinlənilir (fasilitator tərəfindən nəzarət edilir) və katiblik tərəfindən hazırlanmış qeydlər əsasında ideya prosesi başa çatdıqdan sonra mərkəzləşdirilmiş qaydada təhlil edilir. Nəticədə, təqdim olunan bütün təkliflərin müəyyən parametrlərə (meyarlara), habelə müzakirə olunan problemin həlli baxımından effektivliyinə görə strukturlaşdırıldığı siyahı formalaşdırılır.

Alternativ olaraq Roberts deyir, beyin fırtınası qruplar şəklində həyata keçirildikdə, bu zaman təbii ki, tələbələr öz fikirlərini yazma bilirlər – bu proses tələbəni daha çox düşünməyə təşviq edir və üstünlüklərə malikdir, xüsusən də beyin həmləsi tələbələrin yazılarına səbəb olarsa (4, səh 47) .

Tipik olaraq, beyin fırtınası təşkili və qaydaları ilə fərqlənən üç məcburi mərhələdən ibarətdir (Şəkil 1)



Şəkil 1. Beyin həmləsinin həyata keçirilmə mərhələləri

Əvvəlcə “böyükələrin” problemlərini həll etmək üçün klassik beyin fırtınası texnikasını nəzərdən keçirək, daha sonra isə onun uşaqlar üçün çox məqsədli istifadəsini təhlil edək. İlk baxışdan üsul son dərəcə sadədir, çünki o, yalnız dörd addımdan ibarətdir:

1. Problemin ifadəsi.
2. İdeyaların təbliği.
3. Fikirlərin müzakirəsi.
4. Qərar qəbul etmək.

Konkret məsələnin həlli üçün 5-15 nəfərdən ibarət mütəxəssislər qrupu yığılır. Onların qarşısında vəzifə dəqiq qoyulur. Onlar sərbəst, müzakirəsiz, hər hansı bir həll təklif edirlər. Bu qərarlar digər insanlar tərəfindən qeydə alınır və təhlil edilir və yekun qərar verir. Hər şey sadə görünür, amma tamamilə deyil. İdeyaların yaranması - "incə" işdir (5).

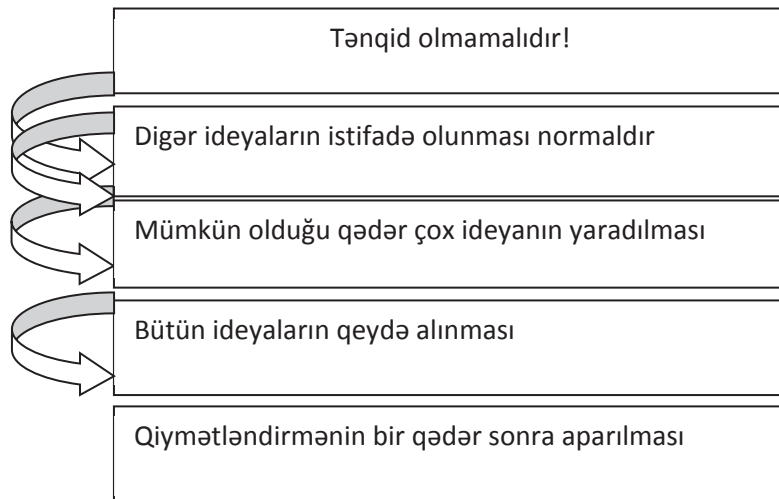
A. Osborn problemin həllini iki mərhələyə bölüb:

- hər hansı bir tənqid olmadan fikir yaratmaq;
- düşüncə, tənqid, fikir təhlili və həll inkişaf etdirilməsi.

Bununla Osborn ziddiyyətlərin həllini tapdı:

Ziddiyyət 1: əgər yeni ideyalar sərt tənqid olunursa, onlar “möhkəmlik” əldə edəcək, yaxşılaşacaq, amma eyni zamanda “ideya generatorları” ndan yeni ideyalar yaratmaq üçün heç bir həvəs qalmayacaq, onları yaratmaq isə mütləq lazımdır.

Ziddiyyət 2: yeni ideyalar tənqid və müzakirə olunmasa, bu yeni ideyalar yaratmaq həvəsini öldürmür, lakin yeni “xam” ideyaları tənqid etmədən yerinə yetirmək yaxşı bir şey deyil. Bəs nə etməli? Anladığınız kimi, Osborn bu iki prosesi – ideyanın yaradılması və ideyanın tənqidi – zamanın içindən keçirərək müxtəlif insanlara tapşırırdı. Bu əsas səmərə ilə yanaşı (generatorlar yaratmaq üçün həvəslərini itirmədilər) üstün effect də verdi: bu iki əməliyyatlar üçün lazımi qabiliyyəti olan insanlar seçmək imkanı yarandı.



Şəkil 2. Beyin həmləsinin qaydaları

Uşaqlarla işləyərkən beyin həmləsi üsullarından istifadə edərkən xüsusi ilə diqqətli olmaq lazımdır. Uşaqlarla işləyərkən beyin həmləsi metodunu necə istifadə etmək olar?

Əvvəlcə məqsədlər müəyyənləşdirilməlidir:

- Uşaqlara fikir yaratmağı öyrədin. Eyni zamanda uşaqlardan onların hər bir fikrinin düzgün və rəşional olmasını tələb etmək lazım deyil.

- Uşaqlara fikirlərini ictimaiyyət qarşısında cəsarətlə ifadə etməyi öyrədin.

- Uşaqlara xəyal qurmağı öyrədin.

- Uşaqlara bir-bir danışmağı, digər uşaqların sözünü kəsmədən dinləyin, başqalarının fikrinə hörmət etməyi öyrədin.

- Utancaq uşağı ideyası zəif olsa belə, ideyasını tərifləməklə dəstəkləyin.

- Uşaqların ümumi fəaliyyətini qiymətləndirin.

Qrupda daxilində beyin həmləsinin mümkün ardıcılığı:

1. Uşaqları iki qrupa bölünməlidir. Bir qrup: "İdeya Generatorları", digər qrup: "Analitiklər" və ya "Ekspertlər"dir.

2. Uşaqlara oyunun qaydalarını izah olunmalıdır, hər iki qrupun vəzifələri izah olunmalıdır. Vurğulanmalıdır ki, uşaqlar hər hansı bir fikri ifadə edə bilər, ən fantastik, ən gülməli fikirlər səsləndirilə bilər, heç kim gülməməlidir. Hər kəs ən azı bir ideya ilə çıxış etməlidir, nə qədər çox olsa, bir o qədər yaxşıdır. Bütün fikirlər üçün uşaqlara müxtəlif rəngli fişlər verilə bilər.

3. Hər iki qrup üçün tapşırıq təyin olunmalıdır.

4. "Generatorlardan" öz qərarlarını ifadə etmələri, "analitiklərdən" isə diqqətlə dinləmələri, bütün fikirləri yadda saxlamaları və ya yazmaları xahiş edilməli, lakin qeyd edərkən fikir bildirilməməlidir. "Generatorlarda" bir emosionallıq varsa, bu normaldır, hətta yaxşıdır. Uşaqlar öz emosiyalarını fikirləri ilə birlikdə ifadə etməlidirlər. "Qışqırmaq" üçün vaxt davamlı olaraq azaldılmalıdır, bir müddət sonra uşaqlar növbə ilə "qışqırmağı" öyrənəcəklər, sonra isə öz növbəsində normal şəkildə danışmağı öyrənəcəklər.

İ. Vikentiev səs-küylü sinfi sakitləşdirmək üçün çox yaxşı bir texnika təklif etdi. Əvvəlcədən qrupla razılaşmaq lazımdır ki, müəllim yüksək səsə əllərini çırpıb əllərini irəli uzatdıqda hamı susacaq. Bir neçə gün ərzində siz uşaqları öyrətməlisiniz - deyin: "Səs-küy salın! Və əllərinizi çırpduğum zaman eyni anda susun." Bir məşqdə əmrin üçdən çox təkrarı edilməməlidir - uşaqlar sakitləşməyə bilər, sadəcə səs-küy salmağı sevirilər.

Marqeret Roberts demişdir: "İzahat coğrafiyanın əsasını təşkil edir. Coğrafiya fənni Dünyanın nəyə görə olduğu kimi olmasının bilmək həvəsi və izahat axtarmağın zəruriliyi səbəbindən ortaya çıxdı." [3]

Coğrafiya fənnində istifadə olunan beyin həmləsi zamanı tərtib edilən problem nəzəri və ya praktiki əhəmiyyət kəsb etməli və məktəblilərin fəal marağına səbəb olmalıdır. Beyin həmləsi üçün problem seçərkən nəzərə alınmalı olan ümumi tələb, öyrənmə tapşırığı kimi şagirdlərin qarşısına qoyulan problemin bir çox qeyri-müəyyən həllinin mümkünlüyüdür [12].

Beyin həmləsi metodunun üstünlüklərini təhlil edərkən, aşağıdakı müddəalar mütləq qeyd olunmalıdır:

- Metod çox sadədir, həm uşaqlar, həm də böyükələr üçün əlçatandır, iştirakçılar çox səriştəli olmasa belə, effektiv ola bilər. Metodun nəzəriyyəsini, məşğələlərin keçirilməsi metodologiyasını və düşüncə növlərini bilməli olan rəhbər istisna olmaqla, iştirakçılar üçün ilkin hazırlıq tələb olunmur.

- Bu, problemlərin qrup şəklində həllinin üsuludur, ona görə də sistem effektiv işləyir - qərarların gücü bir çox insanın birgə səyindən ("kollektiv" ağılı təsiri) və bir-birinin ideyalarını inkişaf etdirmək bacarığından artır.

- Beyin fırtınası fantaziya və təxəyyül inkişaf etdirmək və uşaqların zəhnini azad etmək üçün gündəlik istifadə edilə bilər.

- Göstərilə bilər ki, eyni problemin çoxlu müxtəlif həll yolları var və hər biri düzgündür, ancaq onun konkret şərtləri üçün.

- Uşaqlara fikirlərini ifadə etməkdən qorxmamağı, tənqid qorxusunu və səhv etmək qorxusunu aradan qaldırmağı öyrədə bilərsiniz.

- Yoldaşlarınızı dinləməyi, həm özünün, həm də başqalarının fikrinə hörmət etməyi, qrup (sınıf) ilə dostluq etməyi öyrədə bilərsiniz. - Zəif də olsa, onun qərarlarına ümumi diqqət yetirsəniz, utancaq uşaq statusunu yüksəldə, onu daha cəsarətli və rahat edə bilərsiniz (2).

Xarici dillərin öyrənilməsində boşluq effektinin maraqlı bir tətbiqi var. İlk dərsdə tamamilə rahat, şən bir atmosfer yaradılır. Hamı zarafat edir, axmaqlıq edir, elə bir ab-hava yaranır ki, sanki hamı artıq xarici dildə danışmağı bilir - üçüncü və ya dördüncü gün uşaqlar həqiqətən danışmağa başlayırlar. Pis də olsa, yarı xarici, yarı Azərbaycan sözlərindən istifadə etələr də, amma danışirlər! Beləliklə, “danışmağa başlamaq çətinliyi” baryerini aşmış oldular. Bunun sirri isə sadədir: tələbələrin tənqiddən, uğursuzluqdan və istehzadan qorxmağına ehticaq yoxdur.

Nəticə. Şagirdlərin ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasında müəllimin mövqeyi də kəskin şəkildə dəyişir. Onun əsas vəzifəsi tələbələri təşəbbüs və müstəqillik nümayiş etdirməyə həvəsləndirməkdir. Müəllim hər bir şagirdin öz intellektual qabiliyyətlərinin və digər bacarıqlarının inkişafı səviyyəsində müəyyən bacarıqları inkişaf etdirə biləcəyi inkişaf mühiti olan şərait yaradır. Şagirdlər mədəni şəkildə ünsiyyət qurmağı, fikirlərini ifadə etməyi və müdafiə etməyi öyrənirlər; ünsiyyət münasibətlərini bacarıqla həll etmək.

Gördüyümüz kimi, ünsiyyət mədəniyyəti insanın ümumi mədəniyyətinin, müasir cəmiyyətin vətəndaşlarının funksional nitq qabiliyyətlərinin ən mühüm təzahürüdür. Buna görə də ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması bütün məktəb coğrafiya kursunun öyrənilməsinin vacib vəzifələrindən biridir. Beləliklə, biz tələbələrin əsas kompetensiyalarını formalaşdırmaqla, yaşamağı bilənlərin yetişdirilməsi üçün sosial sifərişi yerinə yetirmiş oluruq.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A., Əlizadə H / Pedaqogika /Bakı 2000
2. Quliyev S/ Ailə pedaqogikasının mühüm problemləri/ Bakı 2005.
3. Roberts, M. (2013)/ *Geography Through Enquiry: Approaches to teaching and learning in the secondary school*. Sheffield: Geographical Association.
4. Roberts, M. / *Learning through enquiry: Making sense of geography in the key stage 3 classroom* / Sheffield: Geographical Association 2003: pp 69–72/
5. Simanovski, Y/ Uşaqların yaradıcı düşüncəsinin inkişafı /Yaroslavl, 1996.
6. Belovalova Y.A/ Qeoqrafiya: formirovaniye universalnix uchebrix deystviy/ 5-9- klassi: metodicheskoye posobiye/ – M.: Ventana – Qraf 2014.
7. Qeoqrafiya / 9–11 klassi: proyektnaya deyatelnost uchashixcya/ avt. – sost. N/V/Yakovleva – Volqoqrad: Uchitel -2008.
8. Qeortafiya/ Interaktivniye formi raboti s uchashimisya / Produktivniy uroven / avt.-sost. N.N. Zinchenko. – Volqoqrad: Uchitel - 2014.
9. Derekeyeva N.İ. / Razvitiye kommunikativnoy kulturi uchashixsya na urokax i vo bneklassnoy rabote / Moskva -2005.
10. Kadatskaya N.V. Interaktivniye metodi obucheniya na urokax qeoqrafii / N.V. Kadatskaya [Elektronniy resurs]. – Rejim dostupa: <https://nsportal.ru/shkola/geografiya/library/2021/07/24/-interaktivnye-metody-obucheniya-naurokah-geografii> (дата обращения: 25.10.2021).
11. https://azkurs.org/pars_docs/refs/31/30030/30030.pdf
12. <https://rt82.ru/az/natural/metod-mozgovoi-ataki-metod-mozgovoi-ataki-brain-storming/>
13. <http://inteqrasiya.az/interaktiv-d%C9%99rsi%C9%99d%C9%99-istifad%C9%99-edil%C9%99n-metod-v%C9%99-texnikalar/>

Rəyçi: p.ü.f.d. X. Qədimova

Göndərib: 16.02.2022

Qəbul edilib: 03.04.2022